Cem ve Psikolojik İyi Oluş: Sosyal Kimlik Yaklaşımı

Yüksek Lisans (MA) Ege Akpınar
egeakpinar6@gmail.com

Yayımlanma Tarihi:
15 Ocak 2026

İndirilme Tarihi:
13.10.2026

Önerilen Atıf: Akpınar, Ege (2026). Cem ve Psikolojik İyi Oluş: Sosyal Kimlik Yaklaşımı. Alevi Ansiklopedisi — ISIL: DE-4607. https://doi.org/10.68413/alevian siklopedisi.zv5ff (Erişim Tarihi: 13.10.2026)

Alevi Ansiklopedisi, **Kütüphaneler ve İlgili Kuruluşlar için Uluslararası Standart Tanımlayıcı** kapsamında **ISIL: DE-4607** koduyla kayıtlıdır.

ISSN 3055-9928

ISIL URI /isil/DE-4607

LOBID
lobid.org/organisations/DE-4607

Permalink id.zdb-services.de/resource/organisations/DE-4607

Adres: Alevi Ansiklopedisi
Körnebachstr. 49-51, 44143 Dortmund

info@aleviansiklopedisi.com

Özet
Bu madde, Alevilerin tarihsel ve güncel dışlanma deneyimlerini sosyal psikoloji alanında bir hat olan Sosyal Kimlik Yaklaşımına dayanarak “sosyal iyileşme (social cure) ve sosyal zarar (social curse)” çerçevesinde ele almaktadır. Nitel bir araştırmaya dayanan bulgular temelinde cem ritüeli ve cemevi, yalnızca dini pratikler olarak değil; dayanışma, anlam üretimi ve psikososyal iyilik hâlinin yeniden kurulduğu kolektif alanlar olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda cem, tarihsel travmalar ve yapısal ayrımcılık koşulları altında Alevi kimliğinin sürekliliğini sağlayan temel toplumsal pratiklerden biri olarak irdelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Cem Ritüelleri, Cemevi, Psikolojik İyi Oluş, Sosyal Kimlik

Alevi Kimliği ve Tarihte Aleviler

Aleviler, Osmanlı İmparatorluğu’nun erken modern döneminden günümüze uzanan tarihsel süreçte, siyasal iktidar yapıları ve hâkim dinsel yorumlar karşısında çoğunlukla dışlanma, ayrımcılık ve zulümlere maruz kalmışlardır. Fetvalar ve resmî belgeler yoluyla kurumsallaşan bu dışlayıcı yaklaşım, Alevilerin kamusal görünürlüğünü sınırlamış ve inanç pratiklerini uzun süre gizlilik içinde sürdürmelerine neden olmuştur. Bu deneyimler yalnızca hukuki ve siyasal alanlarla sınırlı

Telif Hakkı © 2026 Alevi Ansiklopedisi ve yazar(lar)a aittir. Aksi belirtilmedikçe Creative Commons Atıf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY-NC-ND 4.0) kapsamında yayımlanmıştır. Her türlü kullanımda uygun atıf zorunludur. Ticari kullanım, değişiklik, çeviri veya yeniden yayın için Alevi Ansiklopedisi ve/veya yazar(lar)ın yazılı izni gereklidir.

kalmamış; Alevi kimliğinin gündelik yaşamda nasıl kurulduğunu, aktarıldığını ve sürdürüldüğünü de belirlemiştir (Aydın 2015; Ocak 2015). Modern yurttaşlık rejimleri altında ise, biçimsel eşitlik iddialarına rağmen Alevilerin inanç, ibadet mekânı ve kimlik taleplerinin tanınmaması, kolektif hafızada süreklilik gösteren bir dışlanma algısının oluşmasına yol açmıştır.

Cumhuriyet'in kuruluşuyla birlikte benimsenen *yurttaşlık* anlayışı biçimsel olarak eşitliği esas alsa da, pratikte Sünni-İslam merkezli bir kamusal düzen üretmiştir. Tekke ve zaviyelerin kapatılması, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yalnızca Sünni yorumu esas alması ve cemevlerinin ibadethane olarak tanınmaması, Alevilerin kurumsal düzeyde dışlanmasının sürekliliğini göstermektedir (Üstel 2004; van Bruinessen 2007).

Sosyal Kimlik, Dışlanma ve Psikososyal Sonuçlar

Sosyal Kimlik Kuramı/Yaklaşımı (SKY), bireylerin benlik algılarını yalnızca bireysel özellikler üzerinden değil, aynı zamanda ait oldukları gruplar aracılığıyla kurduklarını ileri sürer (Tajfel ve Turner 1979). Tajfel ve Turner'a (1986) göre sosyal kimliğin oluşumunda üç sosyo-bilişsel aşama bulunmaktadır:

Sosyal Kategorizasyon: İnsanların grupları iç grup (ait hissedilen grup) ve dış grup olarak ayırmasını sağlar. Bu, sosyal kimlik süreçlerinin temelini oluşturur.

Sosyal Özdeşleşme: Bireyin kendisini belirli bir grubun üyesi olarak görmesi ve grup normlarına uyarak gruba bağlılığını ve aidiyetini güçlendirmesi sürecidir.

Sosyal Karşılaştırma: Bireylerin pozitif bir kimlik sürdürmek için kendi gruplarını diğer gruplarla karşılaştırmasıdır. Bu süreç, iç grup kayırmacılığı ve dış grubu olumsuz görme gibi sonuçlara yol açarak çatışma, ayrımcılık ve ön yargının temelini oluşturabilir.

Bu çerçevede Alevi kimliği, tarihsel olarak marjinalleştirilmiş

bir grup kimliği olarak, üyelerinin toplumsal konumlanışı ve psikolojik deneyimleri üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir (Göner 2007; Shankland 2003).

Sağlığa Sosyal Kimlik Yaklaşımı: Sosyal İyileşme ve Sosyal Zarar

SKY'nin bir uzantısı olan sosyal iyileşme yaklaşımı, grup üyeliklerinin bireylerin psikolojik iyi oluşu üzerinde belirleyici bir rol oynadığını ileri sürer. Bu etki, bireyin söz konusu grupla özdeşleşmesi ve grup üyeliğini benliğinin anlamlı bir parçası olarak deneyimlemesi durumunda ortaya çıkar (Haslam ve ark. 2009; 2018). Haslam ve arkadaşlarına (2018) göre, grup üyeliğinin psikolojik iyi oluşa katkıda bulunduğu dört temel psikolojik kaynak bulunmaktadır:

Algılanan Sosyal Bağlantı: Grup üyeleriyle hissedilen yakınlık ve bağ duygusudur. Paylaşılan bir sosyal kimlik, diğer grup üyelerinin benliğin bir parçası olarak algılanmasını beraberinde getirir (Turner 1985).

Anlam, Amaç ve Değer Hissi: Sosyal etkileşimler aracılığıyla oluşur. Ortak bir amaç doğrultusunda birlikte çaba göstermek ve grup üyeleri tarafından takdir edilmek, bireyin kendini değerli hissetmesini sağlar (Haslam ve ark. 2018).

Sosyal Destek: Paylaşılan bir kimlik üzerinden tanımlandığında, bireyler birbirlerinin çıkarlarına hizmet etmeye daha istekli hâle gelir (Haslam ve ark. 2018). Sosyal destek, stresin olumsuz etkilerini azaltmada kritik bir rol oynar (Cohen ve Wills 1985) ve özellikle Aleviler gibi tarihsel olarak ayrımcılığa maruz kalmış gruplar için daha hayati bir önem taşır.

Kontrol, Etkinlik ve Güç Hissi (Faillik Hipotezi): Anlamlı ortak hedefler doğrultusunda hareket eden bireyler, yaşamları ve toplumsal koşulları üzerinde daha fazla kontrol sahibi olduklarını hissederler. Sosyal kimlik, bireylere tarihlerini aktif biçimde şekillendirdikleri duygusunu kazandırarak bir faillik (*agency*) hissi yaratır (Haslam ve ark. 2018, 31).

Bu yaklaşım, grup aidiyetlerinin bireylere sosyal destek, anlam ve kontrol duygusu sağlayarak psikolojik iyi oluşu güçlendirdiğini savunur (Haslam ve ark. 2009; 2018). Buna karşılık, damgalanmış ve dışlanan gruplara mensup olmak, "sosyal zarar" etkisi yaratarak stres, güvensizlik ve kırılganlık duygularını da arttırabilmektedir (Kellezi ve Reicher 2012).

Nitel Bir Araştırmadan Bulgular: Cem ve Cemevinin Psikososyal İşlevleri

Bu madde kapsamında değerlendirilen bulgular, İstanbul'da yaşayan ve cem ritüeline düzenli olarak katılan Alevilerle gerçekleştirilen nitel bir araştırmaya dayanmaktadır. Söz konusu çalışmada elde edilen veriler tematik analiz yöntemiyle incelenmiş ve bulgular üç ana tema altında toplanmıştır. Ortaya çıkan temalar, Alevi kimliğinin içeriği ile cem ritüeline ilişkin algılar, ritüele katılım deneyimi ve dini mekân (cemevi) algısı arasındaki ilişkiyi görünür kılmaktadır. Araştırmanın yöntemsel çerçevesi ve analiz sürecine ilişkin ayrıntılar için ilgili çalışmaya bakılabilir (Akpınar 2021).

(i) Dini Ritüel Hakkındaki Algılar (Cem)

Cem'e ilişkin ifadelerde öne çıkan temalar birlik/beraberlik ve ibadet olmuştur.

Birlik/Beraberlik: Katılımcılar, cem'i sosyal barış, sosyal dayanışma, cinsiyet eşitliği, toplanma ve sosyal etkileşim temsilleriyle ilişkilendirmişlerdir. Cem'in en önemli bileşenlerinden biri olan rızalık (helalleşme), cemin bir topluluk içinde uyumu ve güveni sürdüren önemli bir faktör olduğunu göstermektedir. Bir katılımcı, cemin "toplumsal barış, birlikle başladığını" belirtmiştir**.** Musahiplik kurumunun ise, insanlar arasında eşitliği sağlamaya çalıştığı belirtilmiştir. Musahiplerin her koşulda birbirine yardım etme sorumluluğu/zorunluluğu, toplumsal dayanışmaya katkıda bulunmaktadır (bkz. Shankland 2003; Yaman 2004).

İbadet: Katılımcıların neredeyse tamamı cem'i bir ibadet biçimi olarak ifade etmiştir. İbadet kavramı, "ölmeden

ölmek" gibi manevi kavramlarla da ilişkilendirilmiştir, bu da kişinin erdemini toplumun huzurunda sürdürmesinin sembolik bir yolu olarak görülmektedir.

Özel olarak, Dede ve Ana'nın kendileri için ifade ettikleri sorulduğunda, üç ana tema ortaya çıkmıştır: *öğretmen* (inanç, kültür ve erdem öğreten kişi), *lider* (topluluğu hiyerarşik olarak yönlendiren kişi) ve *inanç kültlerinin temsilcisi* (Hazreti Muhammed ve On İki İmam soyunun temsilcisi). Dede ve Ana, yolda rehberlik eden kişiler olarak kabul edilmekte ve bilgi ile yönlendirmeleriyle saygı görmektedir.

(ii) Ritüele Katılım ve Duygular

Katılımcıların cem sırasındaki deneyim ve duygularıyla ilgili temalar arasında rahatlama, mutluluk, ruhsal huzur, bireysellikten uzaklaşma (depersonalizasyon) ve bir tür trans hâline girme öne çıkmıştır. Katılımcılar, cem'i "terapötik" olarak tanımlamışlardır.

Terapötik Etki: Katılımcılar, cemin beyinlerini ve ruhlarını arındırdığını, kişinin kendisiyle bütünleştiğini ifade etmiştir. Cem bittikten sonra günlük hayatın yüklerinden kurtulmuş ve rahatlamış hissettiklerini belirtmişlerdir.

Başkalarının Varlığı: Diğer grup üyelerinin varlığına ilişkin yanıtlar, kalabalık yoğunluğu, üyelerle paylaşılan duygular, uyum ve iş birliği temalarını içermiştir. Cem'in kalabalık olduğunda daha anlamlı olduğu ve daha yoğun bir maneviyat sağladığı belirtilmiştir. Tarih boyunca "aynı yerden yaralanmış insanlarla bir arada olmanın kişiye güç verdiğini" ifade eden katılımcılar olmuştur.

(iii) Dini Mekân Algısı (Cemevi)

Katılımcılar cemevini öncelikle bir ibadethane olarak tanımlasa da, vurguları büyük ölçüde buranın bir topluluk alanı olarak işlev görmesi üzerine olmuştur.

Topluluk Merkezi: Cemevi, katılımcılar için bir mahkeme

salonu, aşevi, barış mekânı, okul ve sosyal etkileşim alanıdır. Cemevleri, Alevi topluluğunun sosyalleşmesi için fırsatlar yaratan bir platform olarak görülmektedir.

Cem Dışındaki Faaliyetler: Katılımcıların çoğu, cemevine sadece cem için gelmediklerini, aynı zamanda çeşitli topluluk faaliyetlerine katıldıklarını belirtmişlerdir. Bu faaliyetler arasında kurslar (Almanca, matematik, İngilizce, sanat ve zanaat, semah), paneller (deprem, sağlık, felsefe), sosyal geziler ve kültürel turlar yer almaktadır. Cemevleri, özellikle yoksul ailelerin çocuklarına eğitim desteği sağlamakta ve kadınların sosyal aktivitelere katılımını teşvik eden kurslar düzenlemektedir.

Sonuç

Araştırma bulgularından sunulan bu pasajlar, cem ritüeli ve cemevinin Alevi topluluğu açısından yalnızca dini alanlar olmadığını; aynı zamanda tarihsel dışlanma deneyimlerinin etkisini dengeleyen güçlü toplumsal ve psikolojik kaynaklar sunduğunu göstermektedir. Sosyal iyileşme yaklaşımıyla (Haslam ve ark. 2009) uyumlu olarak cem, katılımcılara aidiyet, dayanışma ve kolektif güç duygusu sağlamaktadır. Bu yönüyle cem, Alevi kimliğinin yalnızca geçmiş travmalar üzerinden değil, güncel dayanışma ve anlam üretimi pratikleri üzerinden de kurulmasına imkân tanımaktadır. Bulgular, Alevi kimliğinin cem bağlamında "korunmaya muhtaç" bir kimlikten ziyade, aktif olarak yeniden üretilen ve güçlendirilen bir toplumsal aidiyet biçimi olarak deneyimlendiğini göstermektedir.

Bu nitel çalışma, dini kimliğin ve ritüel ile dini mekân gibi iki bileşeninin dezavantajlı bir grup statüsündeki bireylerin psikolojik refahını nasıl etkilediğini tartışmaya açmıştır. Bulgular, cem ritüeline düzenli ve aktif katılımın ve cemevindeki diğer topluluk faaliyetlerine iştirakin, katılımcıların psikolojik refahı üzerinde olumlu ve "terapötik" bir etki yarattığını göstermektedir. Ortaya çıkan rahatlama, sosyal barış, birlik, mutluluk ve depersonalizasyon gibi temalar, bu uygulamaların Aleviler için bir sosyal iyileşme

işlevi gördüğünü düşündürmektedir. Dahası, cem ritüeli rızalık, musahiplik ve can anlayışı gibi bileşenleri sayesinde sosyal bağlantı, sosyal destek ve hayata anlam katma gibi psikolojik kaynakları sağlamakta, bu da Alevilerin günlük hayatın stresleriyle ve tarihsel/politik zulümle başa çıkmalarına yardımcı olmaktadır. Cem ritüeli, Alevi topluluğu için kimliğin yeniden üretildiği bir nevi hayatta kalma stratejisi olarak işlevsellik gösterdiği söylenebilir.

Öte yandan, araştırma bulgularından hareketle bu durumun politik sonuçları da tartışmaya açılabilir. Cemevleri bir sosyal iyileşme sağlarken, aynı zamanda Alevilerin devletin resmî ideolojisini tehdit etmeyecek sivil politika alanlarında kendilerini yeniden üretmelerini mümkün kılarak bir tür politik araç olarak da kullanılmış olabilir. Sosyal iyileşmenin, grup üyelerini bir bakıma hareketsizleştirerek kolektif eyleme katılma isteğini/eğilimini azaltıcı bir işlev görme potansiyeli, ileriki araştırmalar için incelenmeye değerli bir sorunsal olabilir.

Kaynakça & İleri Okumalar

Akpınar, Ege. 2021. *Citizenship, Exclusion and Trauma: The Case of Alevis in Turkey*. Master's thesis, Altınbaş Üniversitesi.

Aydın, Suavi. 2015. "Sunuş: Bir Etno-Dinsel Kimlik Olarak Alevilik." In *Kızılbaşlık, Alevilik, Bektaşilik: Tarih-Kimlik-İnanç-Ritüel*, edited by Yalçın Çakmak and İmran Gürtaş, 11-32. İstanbul: İletişim Yayınları.

Cohen, Sheldon ve Thomas A. Wills. 1985. "Stress, Social Support, and the Buffering Hypothesis." *Psychological Bulletin* 98: 310-57.

Göner, Özlem. 2007. "The Transformation of the Alevi Collective Identity." *Cultural Dynamics* 17: 107-34.

Haslam, C., J. Jetten, T. Cruwys, G. Dingle ve S. A. Haslam. 2018. *The New Psychology of Health: Unlocking the Social Cure*. 1st ed. London: Routledge.

https://doi.org/10.4324/9781315648569.

Haslam, S. A., J. Jetten, T. Postmes ve C. Haslam. 2009. "Social Identity, Health and Well-Being." *Scientific American* 300 (2): 66-71. https://doi.org/10.1038/scientificamerican0209-66.

Jetten, Jolanda, Catherine Haslam, S. Alexander Haslam, Genevieve Dingle ve Joanne M. Jones. 2014. "How Groups Affect Our Health and Well-Being: The Path from Theory to Policy." *Social Issues and Policy Review* 8 (1): 103-30. https://doi.org/10.1111/sipr.12003.

Kellezi, Blerina ve Stephen Reicher. 2012. "Social Cure and Social Curse: Social Identity, Psychosocial Processes and Health." *British Journal of Social Psychology* 51 (2): 262-78. https://doi.org/10.1111/j.2044-8309.2011.02028.x.

Ocak, Ahmet Yaşar. 2015. *Alevi ve Bektaşi İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Shankland, David. 2003. *The Alevis in Turkey: The Emergence of a Secular Islamic Tradition*. London: RoutledgeCurzon.

Tajfel, Henri ve John C. Turner. 1979. "An Integrative Theory of Intergroup Conflict." In *The Social Psychology of Intergroup Relations*, edited by William G. Austin and Stephen Worchel, 33-47. Monterey, CA: Brooks/Cole.

Tajfel, Henri ve John C. Turner. 1986. "The Social Identity Theory of Intergroup Behavior." In *Psychology of Intergroup Relations*, edited by Stephen Worchel and William G. Austin, 7-24. Chicago: Nelson-Hall.

Turner, John C. 1985. "Social Categorization and the Self-Concept: A Social Cognitive Theory of Group Behavior." In *Advances in Group Processes: Theory and Research*, edited by Edward J. Lawler, 77-121. Greenwich, CT: JAI Press.

Üstel, Füsun. 2004. *Makbul Vatandaşın Peşinde*. İstanbul:

İletişim Yayınları.

van Bruinessen, Martin. 2007. “Turkey’s Alevi Minority.” *ISIM Review* 20: 8-9.

Yaman, Ali. 2004. *Alevilik’te Dedelik ve Ocaklar: Dedelik Kurumu Ekseninde Değişim Sürecinde Alevilik*. İstanbul: Karacaahmet Sultan Kültür Derneği Yayınları.

Yayıncı Notu: Bu yayında yer alan görüş, yorum ve veriler yalnızca ilgili yazar(lar)a aittir; Alevi Ansiklopedisi’nin, editörlerinin veya destekleyici kurumların görüşlerini zorunlu olarak yansıtmaz. Alevi Ansiklopedisi ve editörleri, içeriğin kullanımından doğabilecek sonuçlardan sorumlu değildir